

PROBLEMI PRI POUKU KNJIŽEVNOSTI NA ČEŠKIH SREDNJIH ŠOLAH

Politične spremembe na Češkem po letu 1989 so odprle prostor za razmišljanje o novih pristopih in konceptih pouka književnosti na srednjih šolah. Med drugim se je začela dolgotrajna diskusija o novi podobi maturitetnega izpita. Pojavile so se tudi težave, ki jih prej ni bilo, npr. bistveno povečanje literarnozgodovinskih podatkov (veliko število avtorjev je bilo prej prepovedanih), ki še bolj usmerjajo pozornost učiteljev na faktografsko zasnovo predmeta in le v manjši meri dovoljujejo vstop modernih didaktičnih metod v pouk. Razlog za vse večji prodor literarnozgodovinske metode je tudi ta, da univerze zaradi omejene kapacitete razpisujejo sprejemne izpite, ki zahtevajo prav te podatke. Zahteve državne mature so za vse vrste srednjih šol iste, kar pomeni bolj uravnilovko kvalitete kakor možnost razvijanja posebnih programov na različnih šolah. Kje naj se torej odpre prostor za nove pristope in metodološke možnosti za češke srednješolske učitelje? Bodo nanje pripravljeni učitelji, učenci in tudi njihovi starši?

Češka, pouk književnosti, učbeniki češke književnosti, maturitetni izpit

Political changes in the Czech Republic after 1989 made it possible to consider new approaches to and concepts of the teaching of literature in secondary schools. This included the beginning of lengthy discussion of the form of the new final school examination. There also appeared new difficulties, such as a fundamental increase in literary-historical data (many authors had previously been banned) which tended to steer teachers even more towards the »factographic« base of the subject, offering space in only a limited way to more modern methods of teaching. One reason for the ever greater use of literary-historical methods was that universities, due to limited capacity, introduced entrance exams which demanded knowledge of precisely these data. The demands of the national *matura* exams are the same for all kinds of secondary schools, which means more uniformity rather than developing special programmes at different schools. The question thus arises as to what opportunities there are for Czech secondary school teachers to introduce new approaches and methods. Also, whether teachers, pupils and their parents are ready for them.

Czech Republic, teaching of literature, textbooks for Czech literature, school-leaving examination

Uvod

Na Češkem že več let poteka živahna debata o češkem šolskem sistemu, ki se je v zadnjem času osredotočila predvsem na problem splošne – t. i. »državne« – mature. Problem je pač globlji in se dotika temeljev srednješolskega pouka in deloma tudi univerz. Govoril bom v glavnem o pouku književnosti, lahko pa rečem, da je tudi pri večini drugih predmetov situacija podobna.

Politične spremembe leta 1989 so na Češkem med drugim prinesle tudi temeljne spremembe vrednostnih meril v književnosti sploh in tudi šolstvu kot celoti. Celotno obdobje od petdesetih let 20. stoletja naprej je bilo reinterpreterirano, na eni strani je izpadlo nekaj »precenjenih« pisateljev, po drugi strani pa je prišla v učbenike velika količina tistih, ki so bili prej prepovedani – vsi pisatelji v emigraciji (M. Kundera, J. Škvorecký, P. Kohout, K. Kryl itd.), vsi katoliški pesniki (J. Zahradníček, J. Čep, V. Renč itn.) in pisatelji v domači opoziciji (V. Havel, M. Uhde, L. Vaculík itn.). V osemdesetih letih je bil (v samozaložbi, kasneje pa tudi v Kanadi pri založbi J. in Z. Škvoreckih) celo izdan *Slovar prepovedanih avtorjev*, ki vsebuje vse tiste, ki jim je bilo onemogočeno svobodno izdajati knjige; v njem se je znašlo okoli 430 imen. Namen prvih »netotalitarnih« srednješolskih učbenikov in priročnikov za študente je bil predvsem dopolnjevanje kanona književnosti zadnjih 40 let ali več (v nekaterih primerih izbor celo posega v vojni čas).

Vse to je pomenilo, da se je podatkovna baza v učbenikih in pri pouku zelo povečala, učitelji so morali s snovjo hiteti, za globlje analize pa je večinoma zmanjkovalo časa. Rezultat je bil zanemarjanje sodobnih literarnih tokov in pisateljev po eni strani, po drugi pa zelo malo priložnosti za uvajanje modernejših didaktičnih metod, ki terjajo več časa kot zgolj naštevanje avtorjev in njihovih del. Tudi v okviru literarnih metodologij se je uveljavljal skoraj samo literarnozgodovinski pristop, zelo malo pa npr. verzološki, komparativistični ali teorija literature.

Učbeniki

Učbeniki češke literature za srednje šole so v devetdesetih letih učitelje in dijake predvsem faktografsko seznanjali z imeni avtorjev, ki jih prej v učbenikih ni moglo biti. Glavni pristop k snovi je bil literarnozgodovinski, z biografskimi in deloma političnozgodovinskimi poudarki.

Strokovno tehtnejši so učbeniki iz konca devetdesetih let, predvsem obsežno delo skupine avtorjev o zgodovini češke literature *Česká literatura od počátků k dnešku*, ki upošteva tudi stranske tokove, nekatere manj znane, čeprav zanimive avtorje itd. in tako v celoti zajema češko moderno književnost. Na žalost je ob literaturi iz obdobja 1948–1989 to bolj knjiga o politiki in zgodovini kot predstavitev avtorjev in interpretacija njihovih del, kar je za to obdobje značilno.

Učbenik B. Hoffmanna in drugih *Literatura* obravnava poleg češke tudi svetovno književnost, ampak tako strnjeno, da je na nekaterih mestih besedilo zaradi prevelike količine filozofskih izrazov skoraj nerazumljivo. Strokovno kvalitetno in za dijake dostopno besedilo je učbenik Josefa Soukala *Literatura pro SOŠ I.–IV.*

Vse omenjene učbenike so spremljale zbirke besedil, v nobenem od njih pa ni bilo nalog ali vprašanj za dijake. To je najbrž tudi na splošno največji problem sodobnih učbenikov, saj jih dijaki uporabljajo kot enciklopedije, ne pa kot priročnike, iz katerih bi se naučili osnovnih pristopov k literaturi kot besedni umetnosti.

Pouk književnosti

Kar se tiče organizacije pouka (števila ur), je ta večinoma še vedno enaka kot pred letom 1989. Večina gimnazij in srednjih šol ima 3 ure pouka predmeta »češki jezik in književnost« tedensko v vseh štirih letih študija. Navadno predmet pri praktičnem pouku razpade na dve uri literature in eno uro jezika (stilistika, morfologija, skladnja itn.) tedensko, ocena je skupna. Ta sistem trenutno spoštujejo tudi vsi učbeniki, del učbenika, posvečen jeziku, izide ločeno od literarnega dela. V debati o mogočih spremembah srednješolskega sistema pouka je prišlo tudi do nekaterih radikalnih predlogov, da naj bi se razmerje med urami spremenilo v prid jezika (Kostečka), kar je sicer predstavljalo uveljavitev pogumne moderne ideje, da naj bi bil cilj pouka književnosti v glavnem razumevanje besedil, na drugi strani je prišel ta predlog v trenutku popolne nepripravljenosti šolskega sistema, učbenikov, učiteljev in študentov. Še vedno je namreč zelo čutiti primanjkljaj takšnih učbenikov, ki bi ponujali dejaven pouk, bodisi pri književnosti bodisi pri jeziku. O personalnih težavah pri tem sploh ne govorimo, saj se v takšnem konzervativnem sistemu, kot je šolstvo, spremembe uresničujejo šele po dolgem času.

Kreativni pristop k pouku književnosti pri nas še ni zelo uveljavljen ne pri dijakih ne pri učiteljih, niti v pogledu branja niti kreativnega pisanja. Prvi sistematični priročniki kreativnega pisanja so npr. izšli šele pred kratkim (František Hrdlička, *Průvodce po literárním řemesle. Základy tvůrčího psaní*, Praha 2004; Jan Dvořák, *Psaní jako sebevyjádření, Gaudeamus*, Hradec Králové 1998; Zbyněk Fišer, *Tvůrčí psaní. Malá učebnice technik tvůrčího psaní*, Brno 2001). Na srednjih šolah se ne uporabljajo veliko, čeprav se najdejo tudi izjeme; prof. Zdeněk Kožmín je npr. v času, ko iz političnih razlogov ni mogel predavati na univerzi, predaval na gimnaziji blizu Brna, kjer je metodološko uporabljal tudi postopke kreativnega pisanja. Svoje izkušnje je objavil v priročniku *Tvořivý sloh: malé traktáty a Malé scénáře* (1995), ki je bil sicer nesistematična zbirka vaj za dijake, ampak pravzaprav edini priročnik z osnovami kreativnega pisanja v tem času.

Srednjih šol, kjer bi se v večji meri sistematično realiziral pouk književnosti na poseben ali celo alternativen način, ni veliko. Humanistiko na manj tradicionalen način poučujejo npr. na tako imenovanem PORG-u (kratica za »prvo obnovljeno realno gimnazijo«) v Pragi, ali v Gimnaziji Jana Keplera v Pragi, kjer so pouk češkega jezika in literature osvežili s poglavji iz retorike in podobno.

V programu ministrstva za šolstvo je poleg drugega tudi sprotno uvajanje predpisov, ki spreminjajo šolske programe tako, da si vsaka šola npr. prilagodi svoj urnik, način in strukturo pouka svojim potrebam. Zdi se pač, da take spremembe povzročajo v šolski praksi strah in nesporazume, saj se s strani šol zdi, da ni dovolj natančnih informacij in predvsem komunikacije, ki bi strah lahko nadomestila z učinkovitim kreiranjem posebnih priložnosti. Težave v celotnem sistemu povzroča tudi zelo slaba finančna situacija šolstva, saj predvsem veliko mladih učiteljev odhaja iz šolstva.

Matura danes

Srednja šola se pri nas končuje z maturo, splošnim izpitom, ki je sestavljen iz pisnega dela (češki jezik in en tuji jezik sta obvezna, lahko je npr. tudi matematika, poteka večinoma v začetku aprila) in ustnega dela (obvezno 4 predmeti, poteka en teden od sredine do konca maja, natančen datum si določa šola). Ustni del je obvezno sestavljen iz izpita iz češkega jezika in literature ter izpita iz tujega jezika. O drugih dveh predmetih lahko odloči vsaka šola sama, ali bosta obvezna (npr. glede na usmeritev šole), ali pa ju izbere dijak sam (pod pogojem, da je bil predmet poučevan dovolj ur – ne more npr. izbrati fizike, če jo je imel le dve uri tedensko v prvem letniku). Dijak se lahko odloči tudi za peti predmet. Šola se lahko odloči za izpit iz praktičnega predmeta s svojega področja. Pisni del izpita iz češkega jezika in literature zahteva napisati besedilo na določeno temo v določeni obliki, npr. esej, feljton, zgodbo, strokovno besedilo itn. Teme in oblike določa vsaka šola zase. Uspeh pri pisnem delu ni pogoj za ustni del. Pri njem si dijak izbere eno vprašanje (npr. literarnozgodovinsko obdobje, balada v češki književnosti 19. stoletja itn.) in o tej temi 15 minut govori pred komisijo. Oba dela mature vrednotijo učitelji v šoli.

Vsaka šola torej sama odloča, kako zahtevno maturo bo pripravila. To pomeni, da so rezultati mature različni in jih nikakor ni mogoče objektivno obravnavati, čeprav splošno velja, da imajo gimnazije bolj zahtevno maturo kot druge šole. To tudi pomeni, da ima matura zaradi pomanjkanja objektivnosti pri sprejemanju študentov na univerze zelo majhen pomen, posebej pri prestižnih fakultetah.

Problem je tudi mehanično priprave študentov na maturo (ali navadni pouk). Večinoma v takem sistemu pač zadostuje memoriranje podatkov iz učbenika, predavanj ali priročnikov, literatura izgublja svojo vlogo kot umetnost in postaja samo naštevanje imen in letnikov, enciklopedičnih podatkov brez kritičnega vrednotenja. Gre še vedno za produkt močno centralističnega šolskega sistema. Počasi dobiva učitelj več svobode (trenutno ima 30 % programa pouku »v svojih rokah«, ostalih 70 % je obvezno določenih), konec koncev pa skozi t. i. šolske izobraževalne programe počasi napreduje tudi šola.

Organizacija pouka na univerzah in zahteve univerz deloma zavirajo spremembe na srednjih šolah, ki logično nočejo radikalnejših sprememb tudi zato, da ne bi dijakom onemogočili uspeha pri sprejemnih izpitih na univerzah.

Nova matura

Zaradi omenjenih razlogov je po večletnih debatah prišlo do politične odločitve o novi podobi mature, ki hoče objektivizirati maturitetna vprašanja in ocene. Že nekaj let potekajo po šolah t. i. poskusne mature, z istimi tipi vprašanj, kot naj bi bila v novi maturi, ki bi se morala začeti spomladi leta 2008. Poskusil bom prikazati svoje izkušnje s poskusnimi testi. Koncept nove mature hoče deloma odpraviti veliko razliko v zahtevnosti izpita s pisnim testom s skupnimi vprašanji za vse tipe šol, kar je povzročilo že od začetka veliko kritike zaradi izenačenega vrednotenja mature; za dijake gimnazij se namreč zdijo vprašanja predvsem osnovnega nivoja

skoraj smešno enostavna, vendar so avtorji predlagane spremembe vseeno zavrnilo možnost razdelitve mature iz češkega jezika in književnosti na enostavnejši in zahtevnejši nivo. Zahtevnejši nivo je samo izbirni.

T. i. skupni del nove mature bo imel pisni in ustni del. Glavna metoda v novi – t.i. »državni« – maturi je testna metoda, ki menda ponuja najbolj objektivna merila pri vrednotenju dosežkov. A le navidezno. Dijak mora pri književnosti sicer znati razmišljati o besedilu in oblikovati mnenje, misel, besedilo mora pogledati v diskurzu (kot navajajo dokumenti, ki določajo cilje nove mature), česar ne bo nikoli mogoče meriti z racionalnimi merili. Tudi za večino univerz, kot je bilo slišati v medijih in v intervjujih z zastopniki univerz, nova matura ne bo bolj objektivno merilo in se ne bodo odrekli svojim sprejemnim izpitom (npr. P. A. Bílek, FF UK, Praga).

Izhodišče pisnega testa je nekaj umetniških besedil, na katera se navezujejo določena vprašanja iz jezika ali literature, ki niso vezana na znanje literarne zgodovine. Prvi del testa bo imel samo zaprta vprašanja, trajal bo 60 minut, vsako vprašanje bo imelo določeno število točk (vrednost bo dijak poznal, ker bodo točke navedene poleg vprašanj), pripomočki ne bodo dovoljeni. Približno usmeritev prikazuje naslednja tabela, ki navaja procente raznih zahtev v testu.

Pravopisna norma	10 %
Oblike besed	10 %
Pomen besed	15 %
Zgradba besedila	15 %
Razumevanje teksta	25 %
Karakter teksta	10 %
Intertekstualna obravnava	15 %

Drugi del testa bo sestavljen iz odprtih vprašanj, prav tako bo trajal 60 minut, dijaki bodo ob reševanju lahko uporabljali *Pravila češkega pravopisa*. Med kriteriji, ki so pomembni pri tem delu testa, so odgovori v določeni obliki (stilistično), pravilnost odgovora, razumljivost in relevantnost, izbira jezikovnih sredstev in jezikovna pravilnost.

Pri ustnem izpitu je osnova kanon del češke in svetovne književnosti, iz katerega si študentje po določenem ključu izberejo 20 del. To so kasneje njihove teme za izpit, pri katerem si naključno izberejo eno. Dobijo list z odlomkom iz besedila in neliterarno besedilo. Pri izpitu se morajo dotakniti naslednjih tem: 1) analiza odlomka umetniškega besedila, 2) splošnokulturni in literarnozgodovinski pomen dela, 3) vsebinska obravnava odlomka umetniškega besedila z neliterarnim besedilom, 4) tipične prvine neliterarnega besedila, njegova stilistična in jezikovna karakteristika. Odlomke določa šola, lahko uporabi tudi odlomke, ki bodo na voljo v centralnem arhivu besedil za maturo, ki je napovedan za prihodnost, ampak še vedno ne deluje.

Višji nivo mature iz češkega jezika – kot se navaja dobesečno v katalogu zahtev iz 4. 10. 2005 – je pripravljen tudi z vidika potreb visokih šol. Test traja 90 minut,

ima več nalog iz literature (analiza literarnega besedila ima vrednost 20 %) in literarne zgodovine (vrednost 10 %).

V šolah – kot sem osebno doživel – povzročajo spremembe mature pri večini dvome, deloma pa tudi strah, predvsem seveda med dijaki, ki imajo še manj informacij o konkretni realizaciji nove mature kot učitelji sami. Testne mature se vsako leto spreminjajo in še vedno vsebujejo bistvene napake, pri tem pa ni povsem jasno, kakšna bo stopnja zahtev in nalog, ko pride nova matura v živo. Zahteve v dokumentih ministrstva za šolstvo se vsako leto aktualizirajo in spreminjajo. In kot je bilo rečeno že prej, ni učbenikov ali priročnikov, v katerih bi dijaki lahko poskusili vse vrste vaj, ki jih čakajo, imajo samo poskusne teste, ki so objavljeni na spletu (www.ceremat.cz). Spletne strani študentov, ki vsebujejo razne maturitetne pripomočke (<http://www.maturita.cz> in druge; prim. slovensko stran <http://www.dijaki.info>), so pristen dokaz absolutnega nespornazuma v tem, kaj bi učitelji morali zahtevati, kaj zahtevajo in s čim so potem tudi zadovoljni. Tudi tipi nalog, kot je npr. »odkrijte v besedilu pravopisne napake«, se mi zdijo sporne, če se ne vprašamo tudi za vzrok napake. Marsikomu se torej lahko (in deloma res upravičeno) zdi, da je nova matura še vedno prezgodnja (čeprav gre pri napovedani pomladi 2008 že za najmanj tretji določeni termin).

Dejstvo je, da zamisel odpira veliko priložnost spremeniti ne samo izpit, ampak tudi sam pouk literature na srednjih šolah na Češkem. Končno bi morda lahko literatura postala za študente privlačna, intenzivno boleča, sladko vesela, ne pa da ostaja samo naštevanje imen, datumov in naslovov. Če bo ta priložnost izkoriščena, je pač še vprašanje.

Literatura

SOUKAL, Josef, 2005: *Literatura pro 1.– 4. roč. SOŠ*. Praha: SPN.

KOSTEČKA, J., 1993: *Do světa češtiny jinak*. Praha: H+H.

HOFFMANN, Bohuslav, 2000: *Literatura 1.–4.* Praha: Scientia.

LEHÁR, Ján a kol., 2002: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN.

Slovník zakázaných autorů 1948–1980, 1991. Praha; SPN.

KOŽMÍN, Zdeněk, 1995: *Tvořivý sloh: malé traktáty a Malé scénáře*. Praha: Victoria Publishing.

FIŠER, Zbyněk, 2001: *Tvůrčí psaní. Malá učebnice technik tvůrčího psaní*. Brno: Paido.

HRDLÍČKA, František, 2004: *Průvodce po literárním řemesle. Základy tvůrčího psaní*. Praha: Votobia.

DVOŘÁK, Jan, 1998: *Psaní jako sebevyjádření*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Spletne strani

<http://www.ceremat.cz>.

<http://www.kritickemysleni.cz>

<http://www.rvp.cz>